

Kvinnor vid migrationens vägsäl

Aleksandra Ålund

Invandrarkvinnans situation i Sverige är mycket speciell, framför allt om hon kommer från en jordbruksmiljö i ett sydeuropeiskt eller asiatiskt land och hamnar i en urban miljö i ett västeuropeiskt välfärdssamhälle. Ofta kan migrationen innebära att en typ av välfärd, kännetecknad av rika mänskliga kontakter i ett fungerande kollektiv, byts mot ett annat slags, kännetecknat av en anonym omsorg i samhällets regi. Om kvinnan lämnar hemmet för att bli lönearbeterska påverkas rollfördelningen i familjen och statusrelationerna mellan man och hustru. Aleksandra Ålund hävdar att invandrarkvinnan trots allt ofta är förlorande part. Hon får den svåra rollen att samtidigt vara kvinna, invandrare och arbetare. Författarinnan till denna artikel innehar en forskartjänst vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hon har publicerat en lång rad artiklar och böcker om invandrare i det svenska samhället.

Det som kännetecknar invandrarkvinnor är ofta den tredubbla rollen som kvinna, invandrare och arbetare.

För många av invandrarkvinnorna betyder invandringen en förändring av den egna situationen i strukturellt och ideologiskt avseende. Invandringen leder ofta till inträde i förvärvslivet. För somliga resulterar flyttningen i att de för första gången i sitt liv kommer utanför familjen. De uppnår en ny social status i samhället som förvärvsarbete och i familjen som försörjare.

Kvinnans inträde i lönearbete utvidgar hennes "territorium", men hon har samtidigt socialt och psykologiskt kringskurna möjligheter att utnyttja denna nyvunna "frihet". Olika företeelser i *hemmet* och i *samhället* utgör begränsningar. Invandrarkvinnor kommer lätt i en underordnad ställning

på bäge håll. Anpassningsprocessen som därmed uppstår är svår och kan ge upphov till kriser.

Ett slitsamt arbetstempo leder till psykisk och fysisk belastning och oförmåga att leva upp till de förväntningar som kvinnor ställer på sig själva i hemmiljön. Personliga erfarenheter i invandringsländerna kan i ackulturationens spår leda till olika protester mot både det privata och det offentliga kvinnoförtrycket. I det läget kommer sannolikt de "patriarkala" tendenserna att stärkas i familjen och männen att reagera i försvar för sina tillskrivna privilegier. Konflikter och familjesplittringar i invandrar-sammanhang vittnar om detta. En *konkret* skildring av dessa processers karaktär krävs för att man skall kunna iakttaga skillnader i kvinnornas förmåga att svara mot begränsningar i hemmet och i samhället.

Specifika historiska omständigheter av arbetsfördelningen mellan könen och strukturerna för makt- och kontrollrelationer mellan könen har lett till olika typer av utvandrarfamiljer.

Vår nuvarande kunskap

Grovt kan sägas, att det existerar två bilder av invandrarkvinnor i folks medvetande. Den ena är stereotypen av den förtryckta, okunniga, i en förort isolerade kvinnan; denna bild har skapats av dagstidningar och andra massmedia. Den andra bilden är den statistiska bilden där invandrarkvinnor framställs med hjälp av vissa generella egenskaper i form av sammanslagningar av olika slag. Statistiken ger summarisk information om "nordiska", "sydeuropeiska" och "utomeuropeiska" invandrarkvinnor. I sådana sammanslagningar försvinner invandrarkvinnornas kulturella drag. Mindre nationalitetsgrupper drunknar i informationen om den siffermässigt dominerande finländska gruppen. Den statistiska översikt som denna grupp har blir på så sätt

*Kvinnor som bärare av levande kulturer har
försumrats i forskningssammanhang*

grund för invandrarkvinnornas situation när man sammanfattar eller jämför invandrarkvinnor med svenska kvinnor.

Förenklingar, fördunklingar, förgrovnings- och uppvärderingar av invandrarkvinnor mot någon eller några mallar i samhället är vanligt förekommande i forskningen om invandrarkvinnor i Sverige och även generellt betraktad inom migrationsforskningen. Kvinnorna blir i regel marginella, politiskt passiva, förtryckta, isolerade, okunniga jämfört med män och med inhemska kvinnor. Invandrarkvinnorna själva framstår sällan som aktiva subjekt. Kvinnor som bärare av levande kultur vilken återspeglar sig i deras beteende t ex på arbetsmarknaden har försummats i forskningssammanhang. Debatten har mestadels inskränkt sig till värderingar av invandrarkvinnors förhållanden med den svenska kvinnan som ideal. Resultatet blir att invandrarkvinnors egna värderingar och erfarenheter lätt uppfattas som primitiva, mindre utvecklade, med andra ord färgad av storsamhällets kulturchauvinism.

Behov av relevant kunnskap i dag

Intresset för invandrarkvinnor har under den senaste tiden fått en ny, mera konkret vändning. Tidigare diskussioner gällde olika typer av övergripande problem kring invandrarkvinnornas språkliga och sociala isolering och liknande svårigheter. Behovet av ny kunskap visar sig kring frågor om invandrarkvinnors situation på arbetsmarknaden; stigande arbetslöshet, utbildnings- och fortbildningsmöjligheter, och olika sociala kriser; ökande antal skilsmässor, sviktande hälsa, relationer till barn och barns socialisering. I samband med kris och problemlösningar visar det sig alltför ofta att de av samhället uppställda resurserna inte räcker till, inte är relevanta eller blir felanvända. Långsiktig problemlösning kräver större samarbete mellan samhälle och invandrarkvinnor (Ålund 1985). Deras resurser bör inventeras, begränsningar åtgärdas. Kvinnorna be-

höver med relevant stöd stimuleras till självhjälp. Familjepedagoger, socialarbetare, läkare och andra, vilka i dagligt arbete bevittnar stigande problem såsom skilsmässor och barnomhändertaganden, står ofta låsta inför kulturspecifika krisyttringar. Sammanställningar som har gjorts av skilda skrifter om invandrarkvinnors förhållande visar på bristande kunskap om enskilda invandrargruppers kultur och kvinnors situation.

Skilsmässor och psykiska problem kan ses som de mest framträdande effekterna av långdragna kriser i det privata och det offentliga livet. Dessa aktualiserar behov av kunskap kring krisernas orsaker, förlopp och alternativa åtgärder bland olika grupper av invandrarkvinnor.

Invandrarbeterskor i den svenska statistiken

Invandrarkvinnor utgörs av olika kulturella, yrkes- och åldersgrupper. Men de har också vissa gemensamma villkor. På det gemensamma, generella planet är de först och främst invandrare och kvinnor. Som invandrare tillhör de i huvudsak arbetarklassen och har LO-yrken.

Men, även som arbetarkvinnor förstärker de det, redan hos svenska kvinnor framträdande strukturella underlaget, på den könssegregerade arbetsmarknaden. Jämfört med svenska kvinnor befinner de sig dessutom i ett markerat underläge även i hemmet. Det dubbla arbetet – hemma och i samhället – måste ses i relation till att utländska kvinnor arbetar fler timmar per vecka än de svenska kvinnorna (Jonung 1982). Samtidigt har en större andel av de utländska kvinnorna vårdansvar för barn och har genomsnittligt fler barn än svenska kvinnor.

Genomsnittsdatal följer dock den stora variationen mellan olika nationalitetsgrupper. Den största kategorin förvärvsarbetande invandrarkvinnor i Sverige utgörs av finländska, jugoslaviska och grekiska kvinnor. Dessa grupper har en högre sysselsättningsgrad än svenska kvinnor.

Trots att det föreligger stora skillnader mellan

Genomsnittsdatal döljer dock den stora variationen mellan olika nationalitetsgrupper

kvinnor från olika länder så har utländska kvinnor generellt sett en snävare arbetsmarknad jämfört med svenska kvinnor. De återfinns i huvudsak på arbetsområden som *industri, sjukvård och städning*. Det i särklass vanligaste arbetet för utländska kvinnor är städning medan städyrket ligger på fjärde plats bland svenska kvinnor. Till skillnad från svenska kvinnor återfinns utländskorna oftare i traditionellt manliga sektorer.

Generellt är *arbetsmiljön* sämre på utländska mäns arbetsplatser än vad som är fallet med utländska kvinnors arbetsmiljö. De jugoslaviska kvinnorna utgör dock ett undantag, främst därför att de i stor utsträckning arbetar i likartade arbeten som sina män. Deras arbetstid är nästan lika lång som de jugoslaviska männens och även längre än för svenska och finska män. De jugoslaviska invandrarkvinnorna blir på grund av krävande (dubbel)arbete fysiskt och psykiskt utmattade vilket pekar på risker för att svåra arbetsförhållanden kan leda till allvarligt försämrad hälsa bland invandrarkvinnor.

Bland de *skiftarbetande* är invandrarkvinnor överrepresenterade. Att arbeta på kvälls- och nattid är också vanligare bland invandrarkvinnor än bland svenska kvinnor. *Arbetslösheten* bland utländska medborgare är *dubbelt så hög* som bland infödda svenskar, både män och kvinnor. Genomsnittsarbetslösheten är generellt högre bland kvinnor än bland män. De jugoslaviska invandrarna utgör ett undantag; enligt SCB (Arbetskraftsundersökningen 1980) har jugoslaviska kvinnor lägre arbetslöshet än jugoslaviska män.

Två ytterligare faktorer skiljer svenska och utländska medborgare åt i arbetsmarknadshänseende och fokuserar på invandrarkvinnors speciella svårigheter. Den ena är att medan högre utbildning betyder lägre arbetslöshet för både svenska och utländska medborgare är utbildningens betydelse starkare för totalbefolkningen än för utländska medborgare för de arbetssökandes söktid. Den andra är

Att arbeta på kvälls- och nattid är också vanligare bland invandrarkvinnor än bland svenska kvinnor

Å ena sidan betyder arbetsuppgifterna ensidiga monotona arbetsrörelser, å andra sidan att vem som helst kan ta över jobbet

att medan den genomsnittliga söktiden är 15 veckor i totalbefolkningen är den 17 veckor för utländska män och 20 veckor för utländska kvinnor. Utländska kvinnor är följaktligen de "mest långtidssökande" innan de finner ett arbete.

Den segregerade arbetsmarknaden framhäver betydelsen av att samtidigt vara arbetare, invandrare och kvinna. Kombinationen av heltid och industriarbete leder till tidig utslitning och framtida osäkerhet på arbetsmarknaden. Huvuddelen av utländska kvinnors arbete består av rutinarbete. Å ena sidan betyder arbetsuppgifterna ensidiga monotona arbetsrörelser, å andra sidan att vem som helst kan ta över jobbet. På lång sikt kommer många av dessa arbetsuppgifter att försvinna som följd av teknisk utveckling. De arbetsintensiva omvandlas till teknologiskt intensiva genom automatisering och rationalisering. Vi kan förvänta oss att många invandrarkvinnor kommer att friställas i framtiden. Detta hänger bla samman med invandrarkvinnornas utbildningssituation. Invandrarkvinnor har genomsnittligt *lägre basutbildning* än svenska kvinnor och sina manliga landsmän, men variationerna är stora mellan olika grupper av invandrarkvinnor.

Invandrare utgör majoriteten i grundutbildning för vuxna i Sverige och två tredjedelar utgörs av invandrarkvinnor. Vidare deltar majoriteten i förberedande arbetsmarknadsyrkesutbildning. Så är fallet framför allt bland kvinnorna. Invandrarkvinnor accepterar oftare än svenska kvinnor förberedande yrkesutbildning i manligt dominerade branscher men avbryter oftare sin utbildning och övergår till kortare kurser i stället. Det är vanligt bland turkiska och latinamerikanska kvinnor medan kvinnorna från öststaterna sällan avbryter sin utbildning.

Tack vare den omfattande statistiken och specialundersökningar om förhållandena på arbetsmarknaden har vi tillgång till någorlunda nyanserade uppgifter även om invandrarnas sysselsättningsförhållanden. Däremot finns det rätt lite information om

utbildning och hälsoförhållanden, två områden där den offentliga statistiken generellt är bristfällig. Vi vet dock att invandrare oftare än svenskar (även när ålder och kön har kontrollerats) uteblir från arbetet på grund av sjukdom. Speciellt jugoslaviska kvinnor söker läkarhjälp betydligt oftare än jämnåriga svenska kvinnor.

Av invandrarkvinnorna i Sverige är det endast de finländska kvinnorna som redan i sitt hemland har varit yrkesarbetande. Förvärvsintensiteten har under hela efterkrigstiden varit hög bland kvinnorna i Finland. De sydeuropeiska och turkiska kvinnorna däremot får sin första arbetslivserfarenhet först efter utvandringen. Den långa raden av nya erfarenheter som invandringen till Sverige innebär för dessa kvinnor påverkar och förändrar deras liv betydligt. Högt arbetstempo, långa arbetstider och dåliga arbetsmiljöer bidrar till försämrad hälsa. Den relativt självständiga ekonomiska ställning kvinnan får har säkerligen i många fall betytt värderingstvister i hemmet och förändrat kvinnors självuppfattning vilket männen kanske inte har accepterat utan vidare. Att konflikter förekommer i familjerna bevitnas av hög skilsmäsofrekvens bland invandrare.

Skilsmässor

En större andel av de utländska kvinnorna har vårdansvar för barn och i regel fler barn än svenska kvinnor. Hur klarar invandrarkvinnorna dubbelarbetet? För dem innebär traditionellt hushållsarbete mera arbete än för svenska kvinnor, bland annat därför att de inte är vana vid att utnyttja halvfabrikat och därför att de fortsätter att tillverka och laga kläder. Enligt SCB (1981) är skilsmässor bland utländska medborgare i Sverige tre gånger vanligare än bland svenskar. Av gifta utländska kvinnor skiljer sig per år 2,9% jämfört med 1,1% av samtliga kvinnor i Sverige.

I stort sett kan man anta att samma mekanismer för invandrare och svenskar leder till konflikter

.....

Av invandrarkvinnorna i Sverige är det endast de finländska kvinnorna som redan i sitt hemland har varit yrkesarbetande

.....

inom familjerna och ibland slutar med skilsmässa. Emellertid kräver det inte mycket fantasi för att inse att möjliga konfliktkällor är fler bland invandrare än bland den infödda befolkningen. Långa arbetstider bland invandrarkvinnor leder till trötthet och minskar avsevärt den tid de kan använda till hushållsarbete jämfört med den tid de (eller deras män) är vana vid från hemlandet. Speciellt i de sydländska kategorierna kan man tala om omfattande värderingskollisioner i hemmet. Arbetslivserfarenheterna i Sverige är i det närmaste de motsatta från statussynpunkt för invandarmän respektive invandrarkvinnor. För männen innebär flyttningen ofta social rörlighet nedåt (Erikson, 1971), exempelvis när en självständig bonde blir industriarbetare. Ofta är det enda arbete invandrade män kan få inom traditionellt kvinnliga områden; hotell, restauranger, städning osv. För invandrarkvinnan däremot medför förvärvsarbete framför allt att hon blir ekonomiskt betydelsefull. I de fall invandrare av båda könen arbetar i samma typer av arbeten vare sig det är fråga om industri, service, eller städning, blir män och kvinnor statusmässigt likställda i det svenska samhället. Att behålla sin maktposition i hemmet när "försörjarövertaget" är eliminerat kan vara svårt för männen. I brist på tid med varandra, på förståelse för varandras svårigheter och på kunig hjälp utifrån står många invandrarfamiljer utlämnade åt sig själva och sin egen maktlöshet. Den kamp som utspelas i hemmen torde vara hårdast bland invandrare med sydländska eller muslimska kulturer med tydligaste värdekollisioner mellan det "gamla" och det "nya".

Medan invandringen har fört migrantarbetskorna in i lönearbetets karusell i snabbare takt än de inhemska kvinnorna har de sämre resurser när det gäller att bearbeta konflikter som de möter i samhället och i privatlivet. Utöver låg status och låg lön som kännetecknar invandrarkvinnors yrken är deras arbeten inte speciellt utvecklande eller resursfrämjande vad gäller att öppna portar för social mobilitet eller för alternativa sysselsättningar. Deras arbetslivserfarenheter belastar, utarmar både fysiskt och psykiskt och förbrukar krafterna för annat än privatlivet. På lång sikt kan detta leda till att många familjer upplöses. Det är bara en av de onda

De många skilsmässorna bland invandrare pekar på förändrade relationer mellan könen

cirklarna i invandrarkvinnors liv. Dålig grundutbildning begränsar deras vidareutbildningsmöjligheter. Risken för långtidsarbetslöshet är överhängande.

Invandarmännen

Olika typer av snedvridningar i förståelsen av migrantarbetarnas familjesituation har hittills i Sverige lagt en tung börda på invandarmännen som patriark, bromsare och utvecklingshinder i invandrarkvinnornas liv. Kvinnornas deltagande i förvärvsarbete har i hög grad redan rubbat patriarkatet. Paradoxalt nog kan det i många sammanhang framstå som om männens position i hemmet har förstärkts i invandrarfamiljerna. Bakom fasaden av en krampaktig ansträngning att behålla och legitimera sin makt och auktoritet i familjen döljer många invandarmän en egen osäkerhet och sviktande kontroll över händelsernas utveckling. De många skilsmässorna bland invandrare pekar på förändrade relationer mellan könen. Det som vi alltför lite känner till är den parallella utvecklingen och det ömsesidiga stöd som också växer i familjerna mellan könen och mellan generationerna. Invandarmännen är inte despotiska utvecklingsbromsare men de kan i vissa situationer och i sitt underläge skydda sin position i hemmet. I den svåra uppgörelsen mellan könen som då inträffar utvecklas olika män på olika sätt (Schierup, Ålund 1987).

Förändringsprocesser

Vi behöver fördjupad förståelse av invandrarkvinnornas möte med det industriella samhällets kultur. Här behövs både empirisk men framför allt teoretisk kunskap. Vi behöver helt enkelt fakta för att skapa oss en klar bild kring det som Rita Liljeström uttryckt på följande sätt.

Kvinnan från Medelhavsländer får i Sverige veta hur undertryckt hon är, hur låst i oacceptabla traditioner. Hon söker större rörelsefrihet . . .

Men:

De känner sig förnedrade av könsjämlighetens Jantelag, du skall inte tro att du är någon. Hemma fick vi lära oss att älska är att skapa kärlek. De känner tomhet i den svenska sexualitetens plattlandskap, utplanat av teknokulturens framväxande larvfötter och dess mekaniska bild av människan. Ändå var det goda krafter som bidrog till utvecklingen: demokratiseringen kapade kärlekens toppar och toleransen fyllde avgrunderna. Den biologiska synen reducerade passionerna till ejakulationer. Milda Maria Guds moder — hjälp kvinnorna att resa sig!

REFERENSER

- Liljeström Rita*: Skuggan av historiens mansvälde vilar tung över sexualiteten. Invandrare och minoriteter 1979, nr 5–6, 21–23.
- Jonung Christina*: On the Interpretation of Migrant Women into the Labor Market. EIFO, Stockholm 1982.
- Eriksson Robert*: Uppväxtförhållanden och social rörlighet, Allmänna förlaget 1971.
- Ålund Aleksandra*: Skyddsmurar. Liber, Stockholm 1985.
- Schierup Carl Ulrik och Ålund Aleksandra*: Will they still be dancing? Forthcoming, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1987.